

Collocations in Language System: Example of Teaching-Focused Linguistic Description

Dil Dizgesinde Eşdizimlilik: Öğretim Odaklı Dilbilimsel Betimleme Örneği

Olena Kozan*

Geliş / Received: 25.05.2019

Kabul / Accepted: 17.09.2019

ABSTRACT: This study deals with the notion of collocation in the framework of foreign language teaching and translation training. The study shows that in Turkey collocations are mainly approached as formal structures. There are a few studies which describe collocations as the coherence among the concepts in the text. Since any of the approaches shed light on the problem of switching from the semantic patterns stored in the mental lexicon into lexical patterns in the language system, they are assumed to be unfruitful in the context of foreign language teaching and translation training. The article provides an example of an analysis in the framework of Melçuk & Jolkovski's (1984) meaning↔text approach which describes the lexicalization of the semantic patterns through the notion of lexical function. The semantic pattern lexicalized in Russian language by the item "конфликт" (conflict) is examined. Comparative linguistic study of the collocations is believed to be helpful in raising semantic awareness of the students toward the phenomenon.

Keywords: collocation, foreign language, translation, Melçuk, Russian language

ÖZ: Bu çalışmada eşdizimlilik kavramı yabancı dil ve çeviri öğretimi açısından ele alınmıştır. Çalışmada Türkiye'de yapılan araştırmalarda eşdizimliliğin biçimsel bir olgu olarak ele alındığına dair bir tespit yapılmıştır. Bazı araştırmalarda eşdizimliliğin metin içindeki kavramlar arasındaki ilişkiler olarak değerlendirildiği belirlenmiştir. Bu yaklaşımlarda konuşmacının zihinsel sözlüğündeki anlamların dil dizgesindeki biçimlere dönüştürülmesi ile ilgili bilgilere yer verilmediği için yaklaşımların yabancı dil ve çeviri öğretimi açısından verimli olmadığı ileri sürülmüştür. Çalışmada Melçuk & Jolkovski (1984) tarafından geliştirilen ve sözcüksel işlev olarak bilinen üstdil kategorileri ile anlamların sözcükselleştirilmesini betimleyen yaklaşımdan yola çıkarak eşdizimliliğe yönelik bir betimleme örneği sunulmuştur. Betimlemede Rusçada "конфликт" (çatışma, anlaşmazlık, kavga vs.) birimi ile sözcükselleştirilen olgu ele alınmıştır. Eşdizimliliklere yönelik karşılaştırmalı dilbilimsel betimlemelerin yabancı dil ve çeviri öğretim uygulamalarına dâhil edilmesinin, öğrencinin eşdizimliliklere yönelik farkındalığını arttıracakları vurgulanmıştır.

Anahtar sözcükler: eşdizimlilik, yabancı dil, çeviri, Melçuk, Rusça

* Öğr. Gör., Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, olena.kozan@gmail.com

Giriş

Yabancı dil ve çeviri eğitiminin ana hedeflerinden biri öğrencilerin gerek hedef gerekse erek dil dizgesine yönelik farkındalığını geliştirip dil dizgesindeki yapıların ve birimlerin doğru kullanımını öğretmektir. Bunu yapabilmek için erek dil dizgesinin betimlenmesine ve öğrencinin ana dilinin dizgesi (kaynak dil) ile karşılaştırılmasına başvurulmaktadır (Kozan, 2017). İki dil dizgesinin betimleme ve karşılaştırma gereksinimi, öğrencinin “kritik yaş”¹ döneminde ana dilinin etkisiyle şekillenen zihinsel sözlüğün erek dile otomatik olarak yansması olarak düşünülebilen giriş hatalarını önleme mekanizmasını oluşturma amacı ile açıklanabilir. Ancak erek dil dizgesinin betimlenmesi ve öğrencinin ana dili dizgesi ile karşılaştırılması salt biçimsel boyutta olması durumunda erek dildeki konuşma/yazma/okuma/anlama eylemlerinde anlamsal ilişkilerin kavranması ve yapılandırılması sürecinde zorluklar ortaya çıkabilmektedir (Altıkulaçoğlu, 2010; Kozan, 2016). Dile yönelik biçimsel dilbilgisi çerçevesinde geliştirilen ve dilbilgisel kategorilerin öğretimi üzerinde odaklanan yaklaşım, dil dizgesinin yüzeysel betimlemesini sunmakta ancak “dil bilimsel haritası”²ni açıklamamaktadır (Kozan, 2019). Yabancı dil öğretiminde bu yaklaşımı benimseyen öğrenci, pasif olarak nitelenen “dinleyicinin dilbilgisi”ni öğrenmektedir (Mustayoki, 2006). Başka bir deyişle öğrenci dile “isim”, “fiil”, “sıfat”, “isim hali”, “kip” gibi dilbilgisel kategorilerin prizmasından bakmakta ve bu kavramların sadece dilin üst katmanındaki biçimlerin betimlenmesi için kullanıldığını unutup zihinsel sözlükteki kategorilerle bir tutmaktadır. Bunun sonucunda öğrencinin ana dilindeki yapılar otomatik olarak hedef dil dizgesine yerleştirilmekte ve giriş hataları ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra öğrenci, aktif dilbilgisi² olarak tanımlanan ve söz üretimi ile ilişkilendirilen “konuşmacının dilbilgisi”ne geçmekte zorlanmaktadır. Başka bir deyişle biçimsel dilbilgisi odaklı öğretim modelinde dil dizgesindeki birimler arasında semantik ilişkiler arka planda kalmakta ve hedef dilde söz üretimi sürecinde dilsel biçimlerin doğru seçilmesi gibi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin “*Tayfundan zarar gören yapılar arasında yer alan uluslararası havalimanı hizmet vermeye devam ediyor*”³ cümlesindeki dilsel birimlerin kullanımı ana dili Türkçe olanlar açısından herhangi bir sorun oluşturmamaktadır. Ancak Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için bu cümledeki “zarar görmek”, “yer almak”, “hizmet vermek” birimlerinin kullanımı açık olmayabilir. Ayrıca sorunlar birimlerin anlaşılması sürecinde değil, gerçeklikteki olayların dilsel yapılandırılması aşamasında ortaya çıkabilmektedir. Başka bir deyişle gerçeklikteki “tayfun” – “yapılar” – “zarar” sözcükleri arasındaki ilişkilerin “tayfundan zarar gören yapılar” olarak dile getirilmesi beklenmektedir. Bu bağlamda “tayfundan zarar çeken yapılar” biçimindeki yapılandırma mümkün olmamaktadır. Bunun yanı sıra “zarar” biçimi ile dile getirilen olgunun bu bağlamda genel bir kavram olduğu ve “zararlar” biçiminde kullanılmadığı da anlaşılmaktadır. Benzer bir şekilde yukarıda verilen cümlede “yapılar arasında yer alan uluslararası havalimanı” öbeğinin “yapılar arasında yer kaplayan uluslararası havalimanı” ya da “yapılar arasında yer tutan uluslararası havalimanı”

¹ N. Chomsky'nin ileri sürdüğü bir kavramdır (Zalevskaya, 2011).

² Aktif dilbilgisi “anlamdan biçime” ilkesine dayalı, Konuşmacı odaklı işlevsel dilbilgisi anlamında kullanılmaktadır (Mustayoki, 2006).

³ <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/felaketin-adi-haiyan-833> (Erişim: 04.03.2019).

biçiminde yapılandırılması da yanlış sayılmaktadır. Aynı cümlede “hizmet vermeye devam ediyor” öbeğindeki “hizmet vermek”¹ biriminin “hizmet etmek” birimi ile değiştirilemeyeceği de anlaşılmaktadır. Bu noktada bir dil dizgesindeki birimler arasındaki yapısal ve anlamsal ilişkilerin dil edinimi sürecinde şekillendiği ve dil taşıyıcıları tarafından sorgulanmadan kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu dili yabancı bir dil olarak öğrenenler, kendi ana dilinin biçimlendirdiği dünya görüşünü aşip birimler arasındaki ilişkileri yeniden kurgulamak ve hedef dile yönelik semantik farkındalığı geliştirmek zorundadırlar (Kozan, 2017). Bu noktada yabancı dil ve çeviri eğitiminde eşdizimlilik kavramına başvurmak gerekmektedir.

Eşdizimlilik Kavramı

Araştırmacılar eşdizimlilik (eşdizim) teriminin (collocation) dil ile ilgili araştırmalarda ilk defa 1751 yılında J. Harris’in evrensel dilbilgisi ile ilgili “Hermes: Or, a Philosophical Inquiry Concerning Language and Universal Grammar” başlıklı çalışmasında dilsel birimlerin çizgisel dizimi anlamında kullanıldığını dile getirmektedirler² (Eken, 2016). 20. yüzyılda eşdizimlilik dilbilimcilerin ilgi odağı olmuş ve kavram ile ilgili farklı yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Geliştirilen yaklaşımlar yapısal ve anlamsal olmak üzere iki başlık olarak ele alınabilir. Yapısal yaklaşımı sergileyen çalışmalarda İngiliz dilbilimci J. R. Firth’un öne sürdüğü tanımdan yola çıkılarak eşdizimlilik, belli bir bağlam içinde kullanılan ve kullanım sıklığı ile diğer birimlerden ayrılan sözcük birleşimleri olarak ele alınmaktadır (Eken, 2016). Bu yaklaşımda eşdizimlilik saptanması istatistik verilere dayanarak yapılmaktadır. Sözcüksel birimlerin dizim içinde kullanılması ve kullanım sıklığı eşdizimlilik kriterleri olarak düşünülmektedir. Yapısal yaklaşım J. Sinclair’in (1991) çalışmalarında betimlenmiş, derlem dilbiliminin gelişmesiyle birlikte eşdizimlilik derlem çıkışlı araştırmalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türkiye’deki eşdizimlilik araştırmalarının da ağırlıklı olarak yapısal yaklaşım çizgisinde yapıldığı görülebilir (Kurnova & Karaoğlan, 2010; Özkan, 2012; Mersinli & Demirhan, 2012; Çalışkan, 2014; Çıkrıkçı & Arıca-Akkök, 2014; Aksan, Mersinli & Altunay, 2016; Kurtoğlu, 2017). Eşdizimliliğe yönelik yapısal yaklaşımın amacı Türkiye Türkçesinin söz varlığını yansıtan eşdizim sözlüklerinin oluşturulması olarak belirlenmektedir (Özkan, 2012).

Eşdizimliliğe yönelik geliştirilen anlamsal yaklaşımın temelinde sözcüksel birimlerin belli bir anlamı gerçekleştirmek için yan yana gelmesinin, dil dizgesinde şekillenen anlamsal ilişkilere bağlı olduğu fikri bulunmaktadır. Araştırmacılar, sözcüksel birleşimlere yönelik anlamsal yaklaşımın 1940’lı yıllarda Rus deyimbilim ekolünde geliştirilmeye başladığını, A. Cowie’nin çalışmalarında ise eşdizimliliğe yönelik uygulandığını dile getirmektedir (Eken, 2016). Türkiye’de eşdizimliliğe yönelik anlamsal

¹ Türk Dil Kurumunun sayfasındaki Güncel Türkçe Sözlük “hizmet vermek” eşdizimlisine yer vermemektedir. Erişim: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccc24e58156e0.05706498 (05.03.2019). Bu eşdizimli Türkçe Ulusal Derlemi’nde kaydedilmiştir. Erişim: <https://v3.tnc.org.tr/basic-results> (05.03.2019).

² Terimin 18.yüzyılda İngilizce yazılı kaynaklarda tespit edilmesine rağmen kavramın araştırılmasının çok daha önce başladığını vurgulamak gerekir. Ayrıca Hint dilbilimciler cümle içinde kullanılan sözcüklerin “yogyata” olarak tanımlanan anlamsal ilişkililerle birbirine bağlı olması gerektiğini ileri sürmüştür. Antik Yunan düşünürler ise sözcüklerin anlamlarının bağımsız bir şekilde varolmadığını, kullanıldığı öbeklere göre şekillendiğini dile getirmiştir (Onal, 2018).

yaklaşımın çok sınırlı sayıdaki çalışmalarda uygulandığı görülebilir (Adalar, 2000; Bakırlı & Düzdemir, 2010; Kurt, 2015; Ağca, 2018). Bunun yanı sıra Türkiye’de bu çizgide yapılan çalışmalarda eşdizim oluşturan birimler arasındaki anlamsal ilişkilerden daha çok kavramsal alanların araştırıldığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle sözcüklerin bağlam içinde ilişkileri ele alınmakta ve birimlerin aynı bağlamda kullanımı ile ilgili tespitler yapılmaktadır (Bakırlı & Düzdemir, 2010). Bu noktada Türkiye’de eşdizimliliklere yönelik geliştirilmeye çalışılan anlamsal yaklaşım Rus dilbilimciler tarafından geliştirilen ve Batı’da benimsenen anlamsal yaklaşımdan farklılık göstermektedir.

Rusya’da eşdizimliliklere yönelik geliştirilen yaklaşım İ. Melçuk’un ve A. Jolkovski’nin “Anlam ↔ Metin” modeline dayandığını vurgulamak gerekir¹. Bu modele göre doğal dil, düşüncenin şekillendirdiği anlamlar ile bu anlamların dile getirildiği metinlerin tümü arasındaki bir dönüştürücüdür (Melçuk & Jolkovski, 1984). Bir konuşmacının aklında şekillenen anlamların dile getirilmesi için konuşmacının, ilgili anlamların bir dil dizgesinde hangi biçimlerle (metinlerle)² dile getirildiğini bilmesi gerekmektedir. Anlamların dil dizgesindeki metinlere dönüştürülmesi, anlamların oluşturduğu derin dil yapısının doğal dilin oluşturduğu yapıya dönüştürme süreci olarak düşünülmektedir. Dönüştürme sürecinin betimlenmesi için “sözcüksel işlevler” kavramı ileri sürülmektedir. Anlamsal işlevler evrensel anlamların sınıflandırılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Melçuk bu sınıflandırmayı “standart sözlükbilimsel üstdil”³ olarak tanımlamaktadır (Melçuk & Jolkovski, 1984). Bu üstdil kategorileri arasında *Oper1*⁴ (olayı gerçekleştiren kılıcı), *Oper2* (olaydan etkilenen), *Func* (olayın adlandırılması), *Caus* (olayın gerçekleşmesinin sağlaması), *Liqu* (olayın sonlandırılması), *İncep* (olayın başlaması) vs. gibi basit kategoriler ve basit kategorilerin oluşturduğu karma kategoriler bulunmaktadır. Konuşmacının dile getirmek istediği bir olay “fırtına” ve “başlangıç” biçimindeki anlamlardan oluşuyorsa Rusçada bu olayın sözcükselleştirilmesi “гроза → начаться” (sözcüğü sözcüğüne: fırtına → başlamak), “гроза → разразиться” (sözcüğü sözcüğüne: fırtına → kesilip dağılmak⁵), “гроза → налететь” (sözcüğü sözcüğüne: fırtına → uçma eylemi) şeklinde gerçekleşebilmektedir. Dile getirilmesi istenen bir olay “salgın” ve “başlangıç” ise, sözcükselleştirme “эпидемия → начаться” (sözcüğü sözcüğüne: salgın → başlamak), “эпидемия → разразиться” (sözcüğü sözcüğüne: salgın → kesilip dağılmak) ya da “эпидемия → вспыхнуть” (sözcüğü sözcüğüne: salgın → hareket edip yukarı çıkmak) biçiminde olabilir. Olay “rüzgâr” ve “başlangıç” ise sözcükselleştirmenin farklı biçimlerle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ау́гца “ветер → подуть” (sözcüğü sözcüğüne: rüzgâr → üflemeğe başlamak), “ветер → подня́ться” (sözcüğü sözcüğüne: rüzgâr → kendini alıp kaldırmak=kalkmak), “ветер → налететь” (sözcüğü sözcüğüne:

¹ Bu modelin, Rus dilbilimine geleneksel olarak özgül olan dil-düşünce ilişkilerinin betimleme ve çözümleme eğiliminden doğduğu anlaşılmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren A. Potebnya, A. Şahmatov, İ. Boduen de Courtaine, N. Kruşevski, L. Vigotski, L. Şçerba gibi düşünür ve dilbilimcilerin çalışmalarında dil ile düşünce arasındaki ilişkilere yönelik farklı kuramlar geliştirilmeye başlanmıştır (Kozan, 2014).

² Melçuk’un modelinde “metin” kavramı geniş olarak ele alınmakta ve dil dizgesindeki herhangi bir birim veya birimlerin tümü olarak düşünülmektedir (Melçuk & Jolkovski, 1984).

³ Rusçası “стандартный лексикографический метаязык”

⁴ Melçuk’un çalışmasında sözcüksel işlevler için İngilizce kısaltmalar kullanılmaktadır. Örneğin İnception→ İncept (başlangıç) vs. (Melçuk & Jolkovski, 1984).

⁵ Sözcüğü sözcüğüne çevirisi sözcüğün anlambirimciklerine göre verilmiştir (bkn. M. Vasmer’in “Etimolojik Sözlük” (Vasmer, 1986)).

rüzgâr → uçma eylemi), “ветер → забыть” (sözcüğü sözcüğüne: rüzgâr → uğuldamaya başlamak), “ветер → загудеть” (sözcüğü sözcüğüne: rüzgâr → ses çıkarmaya başlamak) biçiminde eşdizimlilik¹ ortaya çıkmaktadır. Sözcükselleştirme süreci formüllerle gösterilebilir: İncep (fırtına): начаться, разразиться (başlamak, kopmak); İncep (salgın): начаться, разразиться, вспыхнуть (başlamak, ortaya çıkmak); İncep (rüzgâr): подуть, подняться, налететь, забыть, загудеть (esmeye başlamak, çıkmak). Görüldüğü gibi “fırtına”, “rüzgâr”, “salgın” gibi olguların “başlangıç” aşaması ile ilişkilendirilen olayın Rusçada sözcükselleştirilmesi sırasında farklı dilsel birimler ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada “sözcüksel uyum”² kavramı ön plana çıkmakta ve eşdizimlilik bu kavram açısından eşdizim sözlüklerinde betimlenmektedir (Melçuk & Jolkovski, 1984; Babenko, 2002; Biryuk, Gusev & Kalinina, 2008).

Yabancı Dil ve Çeviri Öğretiminde Eşdizimlilik

Bir dil dizgesinde anlamların sözcükselleştirilmesini sağlayan eşdizimlilik yabancı dil ve çeviri öğretimi sürecinde önemi tartışılmazdır. Ancak eşdizimlilik kavramının ve eşdizimlilik öğretimi uygulamaları alanında büyük bir boşluk olduğu görülebilir. Konu ile ilgili araştırmalarda hem öğretmenlerin hem öğrencilerin eşdizimlilik öğretiminin önemli olduğunu farkında oldukları ve eşdizimlilik bilgisinin yabancı dil öğretiminin ilk aşamasından itibaren geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Altıkulaçoğlu, 2010; Mutlu & Kaşlıoğlu, 2016). Buna rağmen yabancı dil/çeviri öğretiminde eşdizimlilikle yönelik öğretim uygulamalarının geliştirilmediği ortaya çıkmaktadır. Bu durum gerek yabancı dil ve çeviri öğretimi gerekse Türkçeyi yabancı dil olarak öğretim süreci için geçerlidir. Araştırmacılar eşdizimlilik öğretimi materyallerinde yer aldığını ancak bunun “aktif bir dilbilgisi” için yeterli olmadığını vurgulamaktadır (Ayabakan & Elmas, 2017). Bunun yanı sıra araştırmalarda eşdizimlilikle ilgili bilgilerin sözlüklerdeki yansımaları ile ilgili sorunlar da dile getirilmektedir. Ayrıca TDK Türkçe Sözlük’te eşdizimlilik düzenlenmesi ile ilgili birtakım sorunların olduğu ve öğretim amaçlı eşdizimlilik sözlüklerinin hazırlanması gerektiği ileri sürülmektedir (Kumanlı, 2016; Karadağ, 2018).

Eşdizimlilikle yönelik öğretim uygulamalarının geliştirilmesi için ilk önce eşdizimlilik kavramının tanımlanması ve eşdizimlilikle yönelik yaklaşımın belirlenmesi gerekmektedir. Yapısal yaklaşımda eşdizimlilik “birbirlerinden belirli bir uzaklıkta eşzamanlı-beliren sözcüklerden oluşan birimler olarak görülmektedir” (Kurtoğlu, 2016). Yapısal yaklaşım çerçevesinde yapılan tanım Vardar’da (2002) bulunabilir. Ayrıca eşdizimlilik “iki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer almasıdır. Eşdizimlilik kavramı, sözlükbilime dağılımsal ölçütlerin dağılımsal kaynakları ve birimlerin anlam yönünün dizim içi kullanımlarıyla yakından ilişkili olduğu görüşüne bağlanır.” (Vardar, 2002). Bu yaklaşımda eşdizimlilik öğretiminin dil dizgesinde sıklık kullanımı ve birbiriyle bağlamsal ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Derlem çıkışlı çalışmalar yoluyla belirlenebilen dil birimlerinin kullanım sıklığı kriteri, yabancı dil öğretimi amaçlı

¹“Rüzgâr” için kullanım sıklığı yüksek olan eşdizimlilik verilmiştir. http://dict.ruslang.ru/abstr_noun.php?act=search&noun=%E2%E5%F2%E5%F0&adj=&verb=&base=&semclass=&subclass=&mood=&phase=&good=&size=&neg=&order= (Erişim: 07.05.2019).

² Rusçası “лексическая сочетаемость”.

metinlerin hazırlanma aşamasında önemli olmakla birlikte semantik ilişkilerin sözcükselleşme sürecinin betimlenmesi ve öğretilmesi açısından ilk sırada bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra yukarıdaki tanımda dil birimlerinin aynı dizimde yer almasının da semantik ilişkilerin sözcükselleştirilmesi ile ilgili olmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle bu yaklaşımda anlamların biçimlendirilmesi değil, kavramlar arasındaki olası ilişkiler ile ilgili bilgiler verilmektedir. Eşdizimliliğin bu şekilde yorumlanması konu ile ilgili araştırmalarda yansıtılmıştır: “Eşdizimsellik incelenirken, incelenen sözcüğün dizimsel olarak iki yanında neyin bulunduğu bakılır. Eğer sözcük “gece” ise eşdizimlerinden biri büyük bir olasılıkla “karanlık” olacaktır.” (Adalar, 2000). Yabancı dil öğretim sürecinde kavramların ilişkilendirilmesi son derece önemlidir. Ancak kavramların ilişkilendirilmesi ile anlamların sözcükselleştirilmesinin aynı anlama gelmediği vurgulanmalıdır. Ayrıca yabancı dil öğretimi sürecinde sorunların ortaya çıktığı alanın da anlamların biçimlendirilmesi olduğu da görülebilir. Örneğin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türkçenin dizgesindeki “gece”→“olmak”, “gece”→“çökmek” ya da “karanlık”→“olmak”, “karanlık”→“çökmek”, “karanlık”→“basmak” birimleri arasındaki dizimsel ilişkileri tahmin etmesi zor olabilir. Öğrencinin ana dilinde bu birimler arasındaki dizimsel ilişkiler farklı bir şekilde düzenlenebilir. Örneğin İngilizcede “gece” ve “karanlık” birimleri “gelmek” ile “düşmek” birimleri ile ilişkilendirilebilmektedir: “Night”/ “darkness”→“come” ya da “night”/ “darkness”→“fall” (Longman, 1992). Rusçada ise “gece” ve “karanlık” birimleri “ayak basmak”, “sabit duruma gelmek” ya da “aşağıya inmek” biçimleriyle dizimsel ilişkiler oluşturmaktadır: “Ночь”/ “темнота”→“наступить”, “ночь”/ “темнота”→“настать”, “ночь”/ “темнота”→“опуститься/спуститься” (Biruyuk, Gusev & Kalinina, 2008). Bu durumda yabancı dilde anlamların sözcükselleştirilmesi sırasında öğrencinin ana dilinin etkisiyle girişim hatası ortaya çıkabilmektedir (Öksüz, 2014; Kozan, 2017). Bu girişim hatalarının ortaya çıkması eşdizimliliğe yönelik uygulamaların geliştirilmesi ile önlenebilir.

Yukarıda verilen örneklerden ve yabancı dil ve çeviri öğretiminin amaçlarından yola çıkarak eşdizimliliğe yönelik semantik ilişkilerin vurgulandığı bir tanımın geliştirilmesi gerekmektedir. Eşdizimliliğe yönelik daha verimli bir tanımın geliştirilmesi gerektiği fikirleri, konu ile ilgili çalışmalarda dile getirilmektedir. Ayrıca Esen’e (2016) göre “eşdizimliliğin sadece yapısal yakınlıkların örüntülenmesi biçiminde karşımıza çıkmadığı, konunun bir diğer boyutunun, dizgede yer alan sözcüklerin anlamsal birliktelikleri olduğu, bu bağlamda birimlerin belirli bir nedenlilik ve açıklık çerçevesinde bu yapıyı oluşturduğu göz önünde bulundurulmalıdır.” Bakırlı ve Düzdemir (2016) eşdizimliliğe yönelik “sadece istatistiksel bir olgu değil, ruhdilbilimsel bir gerçekliktir ve eşdizimsel bilgi bağlamla birlikte zihinde depolanmaktadır” şeklinde bir yorum getirmektedir. Türkiye’de yapılan araştırmalarda eşdizimliliğin anlamsal boyutunun önemini vurgulandığı bir tanım hâlihazırda olmasa da eşdizimi oluşturan birimler arasındaki “birliktelik” olgusunu dile getiren bir yaklaşım K. İmer’in “Dilbilim Sözlüğü”nde görülebilir. Sözlükte eşdizimlilik “iki ya da daha fazla sayıda birimin aynı dizimde bulunması” olarak tanımlanırken (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011) “birliktelik” kavramı da tanıtılmaktadır. Birliktelik, “sözcüklerin düzenli bir biçimde birlikte kullanılımları durumu; örn. sigara içmek, yemek yemek, toplantı yapmak (...)” olarak

tanımlanmaktadır (İmer vd., 2011). Bu yaklaşımda sözcükler arasındaki anlamsal ilişkilerin betimlenmesi için “birliktelik” kavramının tercih edildiği görülebilir. Ancak bu tanımda konuşmacının zihinsel sözlüğündeki anlamların dil dizgesindeki biçimlere dönüştürülmesi ile ilgili bilgilere yer verilmediği anlaşılmaktadır. Bu noktada yabancı dil ve çeviri öğretim uygulamalarının geliştirilmesi için eşdizimlilerin hem zihinsel hem dilsel bir olgu olduğunu gösteren yaklaşımın uygulanmasının gerektiği tekrar vurgulanmalıdır.

Eşdizimliliği inceleyen dilbilimciler, bu olgunun hem anlamsal hem yapısal boyutlarının yukarıda tanıtılan Melçuk’un geliştirdiği anlam↔metin yaklaşımında ayrıntılı bir şekilde ele alındığını dile getirmektedir (Borisova, 1995; Kriştaleva, 2016). Yukarıda tanıtılan Melçuk’un yaklaşımından yola çıkarak eşdizimlilik, üstdil kategorileriyle betimlenebilen anlamsal ilişkileri kodlayan ve dil dizgesinde semantik, sentaktik ve yapısal uyum sergileyen biçimlerin bir araya gelmesi olarak düşünülebilir. Bu bakış açısı dil dizgesine bağlı olmaksızın anlamın kodlanma modellerine göre eşdizimlilerin sınıflandırılmasını mümkün kılmaktadır. Melçuk’un yaklaşımında tanıtılan sözcüksel işlev kavramı ise, üstdil kategorisi olduğu için karşılaştırma sırasında farklı dil dizgelerindeki eşdizimlilerin anlamdan biçime dönüştürme modellerinin betimlenmesinde kullanılabilir. Hedef dil dizgesindeki eşdizimlilerin betimlenmesinin yanı sıra öğrencinin ana dil dizgesindeki eşdizimlilerle karşılaştırılmasının yabancı dil ve çeviri öğretim uygulamalarına dâhil edilmesinin, öğrencinin hedef dilde anlamların sözcükselleştirilmesine yönelik farkındalığını arttıracakı düşünülmektedir.

Eşdizimlilik: Betimleme Örneği

Melçuk’un geliştirdiği anlam↔metin yaklaşımından yola çıkarak aşağıda eşdizimliliğin kavratılmasına yönelik bir uygulama örneği sunulmuştur. Uygulama yabancı dil ve çeviri öğretiminin amaçları doğrultusunda hazırlandığı için kapsamlı dilbilimsel betimleme niteliği taşımamaktadır. Uygulamada Rusçada “конфликт” (çatışma, anlaşmazlık, kavga vs.) birimi ile sözcükselleştirilen olgu ele alınmış ve sözcüksel işlev kategorisi aracılığıyla olgu ile ilişkilendirilen biçimler ile biçimlerin oluşturduğu eşdizimliler belirlenmiş ve betimlenmiştir.

Öğrencinin kaynak dilini dikkate alarak Melçuk’un sözcüksel işlevlerin adlandırılmasında kullanılan İngilizce kısaltmalar yerine Türkçe kavramlar türetilmiştir. Anlamların sözcükselleştirilmesi sürecinde Rus dil dizgesinde oluşan eşdizimlilerin özelliklerini göstermek amacıyla bu birimlerin sözcüğü sözcüğüne Türkçe çevirisi yapılmıştır. Eşdizimlilerin tespiti için Rusça Ulusal Derlemi veri tabanını kullanılmıştır¹. Betimlemede kullanılan örnekler çağdaş Rus dilinin özelliklerini yansıtan medya söyleminden alınmıştır.

Olgunun Tanımı: Taraflar arasında farklı seviyelerde gerçekleşebilen anlaşmazlık durumu

Olgunun Sözcükselleştirilmesi: *Конфликт* (çatışma, savaş, anlaşmazlık, kavga, çekişme, zıtlasma, sorun, ihtilaf, uyuşmazlık, ayrılık); *конфликтовать* (ters düşmek)

Yorum: Aşağıdaki örneklerde Rusçadaki “конфликт” biriminin bu dil dizgesinde farklı anlamsal alanları kapsadığı görülebilir. Başka bir deyişle “конфликт” biriminin bağlama

¹ <http://www.ruscorpora.ru/>

göre Türkçede farklı karşılıkları olabilir. Farklı dil dizgelerindeki birimler ilk bakışta eşdeğer görünse de anlamsal alanlarının örtüşmeyebildiğine dair bilgilerin öğretim uygulamalarında verilmesi önerilebilir. Bunun dışında ele aldığımız olgunun Rus dil dizgesinde isim kategorisinin yanı sıra fiil kategorisi ile dile getirilebildiği görülebilir (конфликт-конфликтовать). Ancak fiil biçiminin anlamsal alanının dil dizgesinde sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin *Израиль не должен конфликтовать с США*¹ (İsrail ABD ile ters düşmemeli²) cümlesindeki “конфликтовать” birimi “tartışma, sözlü kavga, zıtlasma, görüş ayrılığı” anlambirimciklerini içermektedir. Fiilin anlamsal alanının, şiddet içeren silahlı çatışmalar durumlarını kapsamadığı anlaşılmaktadır. Bu noktada Rus dil dizgesindeki aynı kök bazında türetilen birimlerin anlamsal alanları arasındaki farklılıkların öğretim uygulamalarında gösterilmesi ve girişim hatalarını önlemek için öğrencinin ana dilindeki birimlerle karşılaştırılması önerilebilir.

Eş Anamlı: *Столкновение, противоречие, противоборство, разногласие, спор, ссора, стычка, разлад, размолвка*

Yorum: Olgunun sözcükselleştirildiği birimin yanı sıra olgu ile ilgili dil dizgesinde “eş anlamlı” olarak tanımlanan birimler de kullanılabilir. Ancak yabancı dil öğretim uygulamalarında anlamsal alanlarının yüzde yüz örtüştüğü dilsel birimlerin dil dizgesinde olmadığı, eş anlamlı birimlerin birbiriyle karma ilişkileri içinde bulunabildiği vurgulanmalıdır. Örneğin *На границе сектора Газа и Израиля произошел конфликт*³ (İsrail-Gazze Şeridi sınırında çatışma çıktı/yaşandı) cümlesinde “silahlı kavga, arbede” anlamında kullanılan “конфликт” birimi anlam kaybı yaşanmaksızın “столкновение” ya da “стычка” birimi ile değiştirilebilir. Bu değişim, üç birimin içerdiği “ani ya da sert güç uygulaması” (толк-/т(ы)к köklerinin iç biçimi⁴) anlambirimciği ve “olgu/nesnelere birbirine doğru yaklaşması” anlamını aktaran с- ön eki sayesinde mümkün olmaktadır. Ancak bu cümledeki “конфликт” birimi yukarıda gösterilen diğer eş anlamlılarıyla değiştirilememektedir. Bunun sebebi bu birimlerin farklı anlambirimcikleri içermesidir. Аугаса “противоречие” (sözcüğü sözcüğüne: против (karşı) ve речь (konuşma, söz)), “разногласие” (sözcüğü sözcüğüne: разный (farklı) ve голос (глас) (ses)) birimlerini birleştiren anlambirimcik “söz eylemi” olduğu için bu birimler, fikir ayrılığı, anlaşmazlık, zıtlasma, uyuşmazlık durumlarının betimlenmesinde kullanılmaktadır. “Разлад” (sözcüğü sözcüğüne: “раз-” (farklı yönlerde hareket, dağılım anlamını aktaran ön ek) ve “лад” (huzur, anlaşma, mutabakat)), “размолвка” (sözcüğü sözcüğüne: “раз-” (farklı yönlerde hareket, dağılım anlamını aktaran ön ek) ve “молв-” söz, konuşma, dil anlamındaki kök)) birimlerinin de Rus dil dizgesinde “söz eylemi” ile ilişkilendirildiği görülebilir. Ancak bu birimlerin Rus dil dizgesinde kullanımının insanlar arasındaki ilişkileri betimleyen durumlarla sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Örneğin; *Год назад, когда случилось то, что называют "семейной размолвкой"*⁵ (Bir sene önce “aile içi kavga” olarak adlandırılan bir vaka yaşandı). Kimi durumlarda

¹ <http://ruscorpora.ru/search-main.html> (Erişim: 19.05.2019)

² Çeviri seçeneklerinden biridir (burada ve aşağıda verilen cümle çevirilerinde).

³ <https://echo.msk.ru/blog/osherov/2316006-echo/> (Erişim: 18.05.2019)

⁴ Birimlerin iç biçimlerindeki imgelerin açıklanması için bkn. M. Vasmer “Etimologičeskiy Slovar Russkogo Yazıka” (Rus Dili Etimolojik Sözlüğü).

⁵ <http://www.ruscorpora.ru/search-main.html> (Erişim: 18.05.2019)

metaforik bir dönüşüm olarak devletler arasındaki ilişkilere yönelik de kullanılabilir. Örneğin *Усилился разлад между государствами-членами ЕС¹* (AB devletleri arasındaki fikir ayrılığı derinleşti). Bu noktada eşdizimliliklere yönelik öğretim uygulamalarında eş anlamlılar ile ilgili bilgilerin betimlemeye dahil edilmesinin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Pekiştirme: *Острый конфликт* (sözcüğü sözcüğüne: keskin çatışma), *ожесточённый конфликт* (sözcüğü sözcüğüne: sertleşmiş çatışma)

Örnek: *В Германии разгорелся острый конфликт между канцлером и главой МВД из-за беженцев²* (Almanya Şansölyesi ve İçişleri Bakanı, mülteciler konusunda ciddi görüş ayrılığına düştü / Almanya Şansölyesi ve İçişleri Bakanı arasında ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıktı).

Ситуация в стране может перерасти в ожесточённый конфликт³ (Ülkedeki çatışmalar şiddete dönüşebilir)

Yorum: Rus dili dizgesinde “конфликт” biriminin içerdiği anlambirimcikler pekiştirilebilir. Pekiştirme için sıfat kategorisinin kullanıldığı görülebilir. Anlamın pekiştirilmesi farklı dil dizgilerinde çeşitli imgelerin yapılandırılması yoluyla gerçekleşmektedir. Böylece pekiştirme amaçlı eş dizimlilikler ortaya çıkmaktadır. Örneğin Rusçada “конфликт” (çatışma) “keskin” ya da “sertleşmiş” olabilmektedir. Türkçede ise “sıcak çatışma”, “şiddetli çatışma” ya da fikir uyuşmazlığı için “ciddi fikir/görüş ayrılığı biçiminde eşdizimlilikler bulunmaktadır. Çeviriye yönelik öğretim uygulamalarında kaynak ile hedef dil arasındaki bu anlamsal farklılıkların gösterilmesi önerilebilir. Başka bir deyişle iki dil dizgesi arasında karşılaştırılmasının semantik düzeyde yapılması ve kaynak dildeki eşdizimliliklerin hedef dildeki karşılıklarına dönüştürülmesinin alıştırmalarla pekiştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde öğrencinin ana dilinin tetiklediği girişim hataları ortaya çıkabilmekte ve hedef dilde “yapay” eşdizimlilikler türetilmektedir.

Başlatma^{Eylemci}: *Начать* (başlatmak), *разжечь* (körükleme), *раздуть* (üfleterek harekete geçirmek), *спровоцировать* (tetikleme), *вызвать* (çağırma)

Örnek: *США собираются начать новый конфликт на Ближнем Востоке⁴* (ABD Orta Doğu’da yeni bir kriz/çatışma başlatabilir)

Президент Франции выразил сомнение, что американский президент стремится разжечь новый конфликт⁵ (Fransa Cumhurbaşkanı ABD Cumhurbaşkanı’nın yeni bir çatışmayı körüklemeyi amaçladığını düşünmediğini kaydetti)

Нашлись умные головы, которые посоветовали конфликт не раздувать⁶ (Krizi körüklememeyi tavsiye eden akıllı insanlar çıktı)

Случайное событие может спровоцировать конфликт между США и Ираном⁷ (Sıradan bir olay ABD ile İran arasında bir krizin ortaya çıkmasını tetikleyebilir/krizin ortaya çıkmasına yol açabilir)

Силы, пытающиеся вызвать конфликт в Азербайджане, понесут наказание¹ (Azerbaycan’da krizi yaratmaya çalışan güçler cezalandırılacak)

¹ <http://alleuropa.ru/?p=14345> (Erişim tarihi: 18.05.2019)

² <https://www.dw.com/ru/> (Erişim: 18.05.2019).

³ <https://ria.ru/20160602/1442085264.html> (Erişim: 18.05.2019).

⁴ <https://nts-tv.com/articles/ssha-sobirayutsya-nachat-novyy-konflikt-na-blizhne-16276/> (Erişim: 19.05.2019)

⁵ <https://ria.ru/20180507/1520000324.html> (Erişim: 18.05.2019)

⁶ <http://ruscorpora.ru/search-main.html> (Erişim: 19.05.2019)

⁷ <https://www.swissinfo.ch/rus/> (Erişim: 18.05.2019)

Yorum: Başlatma^{Eylemci} kategorisi aktif eylemci ile olgu arasındaki ilişkilerin dil dizgesindeki sözcükselleştirilmesinin genel formülü olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle bu formül, dil dizgesinde olgunun ortaya çıkışı/başlangıcını sağlayan bir eylemci ile ilgili eşdizimlilerin betimlenmesidir. Yukarıdaki örneklerde Rusçada durumla ilgili eşdizimlilerin bazıları Türkçedeki durumu yansıtan eşdizimlilerden imge bazında farklılık gösterdiği görülebilir. Ayrıca Rusçada bir eylemci çatışma/fikir ayrılığı “üfleterek harekete geçirebilir” ya da “çağırabilir”. Bunun dışında eylemci-olgu arasındaki ilişkilerin dil dizgesinde [fiil + isim] modeline göre kurulan eşdizimlilerin yanı sıra bu model bazında türetilen diğer biçimlerle sözcükselleştirilebilmesinin, Rusça öğretim uygulamalarına dahil edilmesi önerilebilir. Çoğu zaman ana dili Türkçe olan öğrenci kendi dil dizgesindeki “krizi başlatmak→birinin/bir şeyin krizi başlatması→krizin başlatılması”, “krizi körüklemek → birinin/bir şeyin krizi körüklemesi→ krizin körüklenmesi”, “krizi tetiklemek→ birinin/bir şeyin krizi tetiklemesi →krizin tetiklenmesi”, “krize yol açmak → birinin/bir şeyin krize yol açması” gibi yapısal dönüşüm modellerini hedef dil dizgesine uyarlamaya çalışmaktadır. Ancak Rus dil dizgesindeki dilbilgisel kategoriler arasında dönüşüm modelleri farklı “anatomi”ye sahiptir. Ayrıca fiil kategorisinin isim kategorisine dönüştürülmesi sırasında fiil köküne bağlı olarak çeşitli ön ve son ekler kullanılmaktadır. Örneğin “начинать конфликт → начало конфликта” (çatışmayı başlatmak →çatışmanın başlatılması) ancak “разжигать конфликт → разжигание конфликта” (krizi körüklemek → birinin/bir şeyin krizi körüklemesi). Adlaştırma sürecinde ortaya çıkan bu türevlerin Rus dil dizgesinde farklı ilişkileri kodlayabildiği vurgulanmalıdır. Ayrıca “начало конфликта” bağlama göre “krizin başlatılması” ya da “krizin başlangıcı”, “разжигание конфликта” “birinin/bir şeyin krizi körüklemesi” ya da “krizin körüklenmesi” anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra Rus dil dizgesinde yapısal bir dönüşüm sonucunda elde edilen bir biçimin anlamsal alanının farklı olabildiği mutlaka gösterilmelidir. Örneğin “krizi tetiklemek, krizin ortaya çıkmasına yol açmak” anlamındaki “вызвать конфликт” eşdizimli biçimindeki fiil kategorisi bazında “вызвать→вызов” biçiminde isim kategorisi türetilir. Ancak türetilen biçimin “kriz/çatışma” birimi ile eşdizimli oluşturmadığı vurgulanmalıdır. Ayrıca çağdaş Rus dil dizgesinde “вызов→вызов врача” (doktorun çağırılması), “вызов→вызов по телефону/скайпу” (telefon çağırısı/skype çağırısı), “вызов→вызов системе” (sisteme meydan okuma/karşı çıkma) gibi eşdizimliler bulunmaktadır. Bu noktada hedef dil dizgesindeki dilbilgisel kategoriler arasındaki dönüşüm modellerinin betimlenmesinin ve öğrencinin ana dilindeki modellerle karşılaştırılmasının öğretim uygulamalarına dahil edilmesi önerilebilir.

Başlangıç^{Olgu}: *Начаться* (başlanmak), *разгореться* (yanar hale gelmek), *возникнуть* (büyüyerek yukarıya çıkmak), *вспыхнуть* (harekete geçip yukarıya çıkmak/yükselmek)

Örnek: *Конфликт начался вокруг строительства храма*² (Katedralin inşaatı konusunda görüş ayrılığı ortaya çıktı)

*Конфликт разгорелся из-за ссоры youtube-звезд*³ (Youtube yıldızları arasındaki tartışma yüzünden kavga ortaya çıktı/tartışma kavgaya dönüştü)

¹ http://www.ng.ru/cis/2018-07-12/6_7264_azerbajan.html (Erişim: 19.05.2019)

² <https://echo.msk.ru/news/2425787-echo.html> (Erişim: 18.05.2019)

³ <https://eadaily.com/ru/news/2019/03/23/massovaya-draka-v-berline-virtualnyy-konflikt-vyplesnulya-v-real> (Erişim: 18.05.2019)

Из-за чего возник конфликт между Турцией и Израилем¹ (Türkiye ile İsrail arasındaki kriz neden patlak verdi)

Вооружённый конфликт вспыхнул на границе Тайланда и Камбоджи² (Tayland-Kamboçya sınırında silahlı bir çatışma patlak verdi)

Yorum: Başlangıç^{Olgu} kategorisi olgunun eylemciye bağlı olmaksızın ortaya çıkmasını yansıtmaktadır. Bu kategorideki eşdizimlilerin betimlenmesinde Rus dilindeki etken-edilgen-ettirgen modellerinin Türkçeden farklılıklarının dikkate alınması gerekmektedir. Türkçede etken-edilgen-ettirgen kategorilerinin birbirine dönüştürülmesi dil dizgesindeki son ekler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Örneğin biri krizi “başlatılabilir” ancak kriz “başlar”; biri krizi “tetikleyebilir” ama kriz “tetiklenir”. Rusçada bu tür dönüşümlerin “mekanîği”nin tahmin edilmesi çoğu zaman imkansızdır. Başka bir deyişle dil dizgesinde fiile bağlı olarak farklı modeller uygulanabilmektedir. Örneğin yukarıdaki Rusça örneklerde “начать-начаться” (başlatmak-başlamak) biçimlerinin kullanımından yola çıkarak –ся son ekinin pasif duruma düşen nesne/olgu ile ilişkilendirildiği görülebilir. Ettirgen-etken/edilgen ilişkilerini yansıtabilen bu model, öğrenci tarafından “разгореться” biçimine uygulanmakta ve “разгореться→разгореть” gibi biçim türetilmektedir. Ancak Rusça için türetilen “разгореть” biçimi yaraş bir biçim niteliğindedir. Başka bir deyişle kriz/çatışma gibi durumların ortaya çıkması için “конфликт →разгореться” biçimindeki eşdizimli kullanılmakta, birinin/bir etkenin kriz/çatışmanın ortaya çıkmasını sağlaması durumunda ise “разжигать конфликт” biçimindeki eşdizimli karşımıza çıkmaktadır.

Gerçekleşme^{Olgu}: *Произойти* (hareket ederek zaman/mekân içinden geçmek), *случиться* (olgunun harekete geçip bir noktada toplanması ile ilgili imge),

Örnek: *В московском бизнес-центре произошёл конфликт со стрельбой³* (Moskova’daki iş merkezinde silahlı bir kavga/çatışma yaşandı/meydana geldi)

Полицейские установили, что в кафе у заявителя случился конфликт с другим посетителем⁴ (Polis, davacı ile bir müşteri arasında kafede bir kavganın yaşandığını tespit etti)

Yorum: Gerçekleşme^{Olgu} kategorisi, olgunun eylemciye bağlı olmaksızın yaşandığına dair bilgilerin sözcükselleştirilmesi olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle bu kategori, yukarıda gösterilen olayın başlangıç aşamasından farklı olarak olayı süreç ya da sonuç olarak dil dizgesinde yapılandırmaktadır. Başlangıç aşamasını kodlayan eşdizimlilerden farklı olarak bu kategorideki eşdizimliler olayın yaşanmasını kodlamaktadır.

Bitirme^{Eylemci}: *Урегулировать* (düzenli hale getirmek), *(раз)решить* (çözmek), *погасить* (söndürmek), *прекратить* (kesmek, sonlandırmak), *положить конец (чему)* (son vermek), *уладить* (düzenli/ayarlı hale getirmek)

Örnek: *Индию и Пакистан призывают урегулировать конфликт⁵* (Hindistan’a ve Pakistan’a krizi sonlandırma çağrısı)

Россия призвала Судан разрешить конфликт мирным путём¹ (Rusya’dan Sudan’da krize barışçıl çözüm çağrısı)

¹ <https://rtvi.com/telenovosti/7544/> (Erişim: 19.05.2019)

² <https://echo.msk.ru/news/583062-echo.html> (Erişim: 19.05.2019)

³ <https://ria.ru/20190323/1552053430.html> (Erişim: 19.05.2019)

⁴ <https://www.rabochy-put.ru/kriminal/115217-ugrozhal-steklyannoy-butylkoy-mezhdu-smolyanami-v-kafe-sluchilsya-konflikt.html> (Erişim: 20.05.2019)

⁵ <https://ru.euronews.com/2019/02/28/india-pakistan-latest> (Erişim: 20.05.2019)

Власти Египта пытаются погасить конфликт между христианами и мусульманами²
(Mısır yönetimi Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki krizi söndürmeye çalışıyor)

Генсек ООН призвал прекратить конфликт в Йемене³ (BM Genel Sekreteri'nden Yemen'deki krizi sonlandırma çağrısı)

Генсек ООН призывает все стороны положить конец конфликту в Сирии⁴ (BM Genel Sekreteri'nden Suriye'de tüm taraflara savaşa son verme çağrısı)

В Македонии переименуют столичный аэропорт, чтобы уладить конфликт с Грецией⁵
(Yunanistan ile yaşanan sorunun çözümü için Makedonya'nın başkentindeki havalimanının ismi değiştirilecek)

Yorum: Bitirme^{Eylemci} kategorisindeki eşdizimliler eylemci-olgu arasındaki ilişkileri kodlamaktadır. Rusçada eylemcinin olguyu sonlandırması ile ilgili eşdizimliler arasında sentetik (tek bir birim ile sözcükselleştirme) ve analitik (birkaç birimler aracılığıyla sözcükselleştirme) biçimler görülebilir. Bu noktada eylemci-olgu arasındaki ilişkilerin eşdizimlilerin yapısındaki yansımaları karşımıza çıkmaktadır: “прекратить конфликт” (“çatışma” nesne durumunda, Akuzatif (Rusçadaki Belirtme Durumu) ile kodlanmakta) (çatışmayı sonlandırmak) – “положить конец конфликту” (“çatışma” alıcı durumunda, Datif (Rusçadaki Yönelme Durumu) ile kodlanmakta) (çatışmaya son vermek).

Derecelendirme^{Yükselt}: *Обострить* (keskinleştirmek), *усилить* (kuvvetlendirmek)

Örnek: *Слова Трампа о Голландских высотах могут обострить конфликт на Ближнем Востоке⁶* (Trump'ın Golan Tepeleri ile ilgili sözleri Orta Doğu krizini derinleştirebilir)

Искусство не является панацеей, а в некоторых случаях может усилить конфликт⁷
(Sanat panzehir değildir, bazı durumlarda ise anlaşmazlıkları derinleştirebilir)

Yorum: Derecelendirme^{Yükselt} kategorisindeki eşdizimliler eylemci-olgu arasındaki ilişkileri kodlamaktadır. İlişkilerin sözcükselleştirilmesinin odak noktası, başlatılmış/başlamış olgunun özelliklerinin eylemci tarafından daha belirgin bir hale getirilmesidir.

Derecelendirme^{Düşür}: *Снять остроту (чего)* (keskinliği çıkarmak/ortadan kaldırmak), *смягчить (что)* (yumuşatmak)

Örnek: *Международное сообщество должно приложить все силы, чтобы снять остроту конфликта между Южной Кореей и КНДР⁸* (Uluslararası örgütler Kuzey ile Güney Kore arasındaki gerginliği düşürmek için elinden geleni yapmalıdır)

Россия хочет смягчить конфликт с Западом⁹ (Rusya Batı ile yaşanan gerginliği düşürmek istiyor)

Yorum: Derecelendirme^{Düşür} kategorisindeki eşdizimliler, eylemcinin olgunun derecesini düşürmesi ile ilgilidir.

¹ <https://news.ru/rossiya/rossiya-prizvala-sudan-razreshit-konflikt-mirnym-putyom/> (Erişim: 20.05.2019)

² <https://www.gazeta.ru/social/2011/10/10/3796058.shtml> (Erişim: 20.05.2019)

³ <https://ru.euronews.com/2018/11/12/yemen-update-infl-pressure> (Erişim: 20.05.2019)

⁴ <https://novostink.net/politics/65638-gensek-oon-prizyvaet-vse-storony-polozhit-konec-konfliktu-v-sirii.html> (Erişim: 20.05.2019)

⁵ <https://rtvi.com/news/8991/> (Erişim: 20.05.2019)

⁶ <http://duma.gov.ru/news/30145/> (Erişim: 20.05.2019)

⁷ <https://news.rambler.ru/other/42173497-britanskiy-sovet-sobiraetsya-ispolzovat-art-proekty-dlya-obedineniya-mestnyh-soobshchestv-posle-konfliktov/> (Erişim: 20.05.2019)

⁸ <https://primamedia.ru/news/142813/?from=19> (Erişim: 20.05.2019)

⁹ <https://inosmi.ru/politic/20161205/238340385.html> (Erişim: 20.05.2019)

Dönüşüm^{Olgu}: *Перерастти в (что)* (başka bir olguya büyüyerek dönüşmek), *вылиться в (что)* (başka bir olguya sıvı gibi akarak dönüşmek), *превратиться в (что)* (başka bir olguya hareket ederek dönüşmek)

Örnek: *Дорожный конфликт перерос в перестрелку¹* (Yol kavga silahlı çatışmaya dönüştü)

Мусорный конфликт между Канадой и Филиппинами вылился в дипломатический скандал² (Kanada ile Filipinler arasındaki çöp tartışması diplomatik skandala dönüştü)

Сирийский конфликт превратился в войну между разными группировками оппозиции³ (Suriye krizi muhalif gruplar arasında savaşa dönüştü)

Yorum: Dönüşüm^{Olgu} kategorisindeki eşdizimliler, olgunun başka bir olgunun niteliği kazanmasının sözcükselleştirilmesi olarak değerlendirilebilir. Rus dil dizgesinde çatışma/kavga/fikir ayrılığı gibi olguların “dönüşüm” sürecinin hareket aktaran biçimlerle kodlandığı görülebilir. Ancak hareket imgesinin çok boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca çatışma/kavga/fikir ayrılığı; insan ve diğer canlıların zaman ve mekân içinden boylarını değiştirmesi olarak düşünülebilen “расти” (büyümek), sıvı maddelerin hareketini aktaran “лить” (akmak), döngüsel hareketi kodlayan “вращать/вертеть” (döndürmek, çevirmek) gibi biçimlerle eşdizimliler oluşturmaktadır.

[Olgu→ Mekân]^{Etkileşim}: *Охватить (кого/что)* (bir şeyi ele geçirerek etrafını sarmak), *распространиться на (что)* (zaman ve mekân içinden geçerek yayılmak), *перекинуться на* (bir noktadan başka bir noktaya kendini atmak), *переброситься на* (bir noktadan başka bir noktaya kendini atmak)

Örnek: *Вооружённый конфликт охватил несколько городов⁴* (Silahlı çatışmalar birkaç şehre yayıldı)

Сирийский конфликт распространился на Ливан⁵ (Suriye'deki gerginlik Lübnan'a sıçradı)

Конфликт в уйгурской провинции может перекинуться на соседние страны⁶ (Uygur bölgesindeki gerginlik komşu ülkeleri sarabilir)

Индонезийский конфликт перебросился на море⁷ (Hindistan-Pakistan gerilimi denize sıçradı)

Yorum: [Olgu→Mekân]^{Etkileşim} kategorisindeki eşdizimliler olgunun mekân (ve zaman) ile ilgili etkileşiminin sözcükselleştirilmesi olarak düşünülebilir. Sözcükselleştirmenin farklı imgelerle gerçekleştiği görülebilir. Ayrıca “el” imgesi bazında gerçekleşen metaforik dönüşümün ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Rus dil dizgesindeki “охватить” (хватать-ele geçirmek), “перекинуться” (“кинуть” el yardımıyla bir nesnenin uçmasını sağlamak), “переброситься” (“бросить” el yardımıyla bir nesnenin uçmasını sağlamak) biçimlerindeki ortak anlambirimciğin “el” olduğu görülebilir. Bunun yanı Rusçadaki çatışma/görüş ayrılığı, olgunun mekân ve zaman içinden geçmesini kodlayan “распространиться” (“mekân, uzam” imgesini kodlayan “стр-” kökü; “mekân ya da

¹ <https://regnum.ru/news/2614181.html> (Erişim: 20.05.2019)

² https://ru.publika.md/musornyy-konflikt-mezhdu-filippinami-i-kanadoy-vylilsya-v-diplomaticheskiy-skandal_2180513.html (Erişim: 20.05.2019)

³ <https://russian.rt.com/article/21149> (Erişim: 20.05.2019)

⁴ <https://peacekeeping.un.org/ru/mission/minustah> (Erişim: 20.05.2019)

⁵ <https://russian.rt.com/inotv/2012-05-22/Sirijskij-konflikt-rasprostranilsya-na-Livan> (Erişim: 20.05.2019)

⁶ <https://www.dw.com/ru/> (Erişim: 20.05.2019)

⁷ <http://www.iarex.ru/news/64997.html> (Erişim: 20.05.2019)

zaman içinden geçme” anlamındaki “про-” ön eki; “çok yönlü hareket, dağılım” imgesini kodlayan “pac-” ön eki) biçimi ile eşdizimli oluşturmaktadır.

Sonuç

Bir dil dizgesinde anlamların sözcükselleştirilmesini sağlayan eşdizimlilerin yabancı dil ve çeviri öğretimi sürecinde önemi tartışılmazdır. Ancak eşdizimliler alanında gerek kuram gerek öğretim uygulamaları açısından büyük eksikler bulunmaktadır. Eşdizimlilere yönelik geliştirilen biçimsel yaklaşımda eşdizimlilerin dil dizgesinde sıklık kullanımı ve birbiriyle bağlamsal ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Derlem çıkışlı çalışmalar yoluyla belirlenebilen dil birimlerinin kullanım sıklığı kriteri, yabancı dil öğretimi amaçlı metinlerin hazırlanma aşamasında önemli olmakla birlikte semantik ilişkilerin sözcükselleşme sürecinin betimlenmesi ve öğretilmesi açısından önceliğini kaybetmektedir. Bunun yanı sıra biçimsel yaklaşımın üzerinde durduğu dil birimlerinin aynı dizimde yer almasının, semantik ilişkilerin sözcükselleştirilme sürecini yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle bu yaklaşımda konuşmacının zihinsel sözlüğündeki anlamların dil dizgesindeki biçimlere dönüştürülmesi ile ilgili bilgilere yer verilmediği, böylelikle yaklaşımın yabancı dil ve çeviri öğretimi açısından verimli olmayabildiği anlaşılmaktadır. Anlam-biçim etkileşimine odaklanan yaklaşım Rus dilbilimci İ. Melçuk tarafından geliştirilen anlam↔metin kuramında bulunabilir. Melçuk’un yaklaşımından yola çıkarak eşdizimlilik, üstdil kategorileriyle betimlenebilen anlamsal ilişkileri kodlayan ve dil dizgesinde semantik, sentaktik ve yapısal uyum sergileyen biçimlerin bir araya gelmesi olarak düşünülebilir. Bu bakış açısı dil dizgesine bağlı olmaksızın anlamın kodlanma modellerine göre eşdizimlilerin sınıflandırılmasını mümkün kılmaktadır. Melçuk’un yaklaşımında tanıtilen sözcüksel işlev kavramı ise, üstdil kategorisi olduğu için karşılaştırma sırasında farklı dil dizgelerindeki eşdizimlilerin anlamdan biçime dönüştürme modellerinin betimlenmesinde kullanılabilir. Hedef dil dizgesindeki eşdizimlilerin betimlenmesinin yanı sıra öğrencinin ana dil dizgesindeki eşdizimlilerle karşılaştırılmasının yabancı dil ve çeviri öğretim uygulamalarına dahil edilmesinin, öğrencinin hedef dilde anlamların sözcükselleştirilmesine yönelik farkındalığını arttıracığı düşünülmektedir. Bu çalışmadaki betimleme örneği, yabancı dil ve çeviri öğretiminde “sözcükselleşmiş bir dilbilgisi”nin (Lewis, 1993) önemini yansıtmakta ve bu alanda dil çiftlerine yönelik karşılaştırmalı dilbilimsel çözümler geliştirme gereksinimi vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Adalar, D. (2000). Arapça ve Türkçe Ders Kitaplarındaki “Yardımlaşma” ve “Arkadaşlık” Konulu Metinlerin Karşılaştırılması: Bir Eşdizimsel Örüntüleme Çözümlemesi Örneği. *Dil Dergisi*, 129, 63-84.
- Ağca, M. (2018). Tarihi Türk Dili Alanlarında “Gülmek” Fiili ve Eşdizimlileri. E. G. Naskali (Ed.) içinde, *Gülmek* (ss. 277-317). İstanbul: Libra.
- Aksan, Y., Mersinli, Ü. & Altunay, S. (2016). Colligational Patterns of Turkish Multi-Word Units. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 13 (2), 71-108.
- Altıkulaçoğlu, S. (2010). Yabancı Dil Sınıflarında Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilinin Rolü. *Dil Dergisi*, 148, 37-52.

- Ayabakan, M. & Elmas, N. T. (2017). Yabancı Dil Öğretimi Kitaplarında Eşdizimli Sözcüklerin Sunumu. *30. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (ss. 163-168). Ankara: Dilbilim Derneği Yayınları.
- Babenko, L. (2002). *Russkiye Glagolnye Predlojeniya: Eksperimentalny Sintaksiçeskiy Slovar*. Moskova: Flinta-Nauka.
- Bakırlı, Ö. C. & Düzdemir, Ş. (2010). E. Hemingway'in "Farewell to Arms" Adlı Romanında "Savaş" Olgusuna Bakış Açısını "Eşdizimlilik" Çerçevesinde Saptamaya Yönelik Bir Uygulama Çalışması. *C. Ü. Sosyala Bilgiler Dergisi*, 34(2), 76-80.
- Biryuk, O., Gusev, V. & Kalinina, E. (2008). *Slovar Glagolnoy Soçetayemosti Nepredmetnih İmen Russkogo Yazıka*. http://dict.ruslang.ru/abstr_noun.php?
- Borisova, E. (1995). *Kollokatsii. Çto EtoTakoye I Kak İh İzuçat*. Moskova: Filologiya.
- Çalışkan, N. (2014). *Yüksek Sıklıktaki Adlar: Zaman Sözcük Birimi Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çıkrıkçı, S. & Arıca-Akkök, E. (2014). Yazınsal Metinlerde Boyut Sıfatlarının Eşdizimsel Görünümleri. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 11 (2), 1-20.
- Eken, N. T. (2016). Eşdizimlilerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Açıklama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (33), 28-47.
- İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karadağ, B. M. (2018). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Eşdizimlilik*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kozan, O. (2014). Kültürdilbilim Nedir? O. Kozan (Ed.) içinde, *Kültürdilbilim. Temel Kavramlar ve Sorunlar* (ss.1-9).
- Kozan, O. (2016). Sopostavitelny Podhod v Prepodavanii RKİ Turkoyazıçını Studentam-Filologam. *Russkiy Yazık Za Rubejom*, 1, 87-92.
- Kozan, O. (2017). Yabancı Dil/Çeviri Eğitiminde Karşıtsal Çözümleme: Biçim-İşlev-Anlam Üçlüsü. *Dil Dergisi*, 168 (2), 65-81.
- Kozan, O. (2019). Dillerin Bilişsel Haritası: Türkçe-Rusça Dil Çifti. E. İnanır, O. Köse, Y. Ulutürk (Ed.) içinde, *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya I* (ss. 11-30). Ankara: Berikan.
- Krıştaleva, V. (2016). K Voprosu ob Opredelenii Ponyatiya "kollokatsiya" v Oteçestvennoy I Zapadnoy Lingvistiçeskih Traditsiyah. *Vestnik NGU. Seriya: İstoriya, Filologiya*, 15(9), 34-41.
- Kumanlı, M. S. (2016). Türkçe Sözlük'te Eşdizimliliklerin Gösterilişi. *Gazi Türkiyat*, Bahar, 18, 195-204.
- Kurnova, S. & Karaoğlan, B. (2010). Collocation Extraction in Turkish Texts Using Statistical Methods. In H. Loftsson, E. Rögnvaldsson, S. Helgadóttir (Eds.), *Advances in Natural Language Processing. NLP 2010. Lecture Notes in Computer Science*, Vol. 6233. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Kurt, M. (2015). Arapça Eşdizimsel İfadelerin Yazılı Basında Yer Alan Spor Metinleri Yoluyla Örneklendirilmesi. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 4, 515-524.
- Kurtoğlu, Ö. A. (2016). Öğretim Düzleminde Bütünleyici Bir Yaklaşım Savunusuyla Eşdizimliliğe Kuramsal Bir Bakış. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 13 (1), 39-70.

- Kurtoğlu, Ö. A. (2017). Türkçede Ad-Eylem Eşdizimliliği İçin İstatistiksel ve Anlamsal Ölçütler Temelinde Derlem Çıkışlı Bir Ulamlama. 30. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (ss. 219-226). Ankara: Dilbilim Derneği Yayınları.
- Lewis, M. (1993). *The Lexical Approach: The State of ELT and a Way Forward*. Hove, UK: Language Teaching Publications.
- Longman Dictionary of Contemporary English. (1992). Special Edition (Cilt. 2, s. 700-701). Moskova: Russkiy Yazık.
- Mersinli, Ü. & Demirhan, U. (2012). Çok Sözcüklü Kullanımlar ve İlköğretim Türkçe Ders Kitapları. M. Aksan (Ed.) içinde, *Türkçe Öğretiminde Güncel Çalışmalar* (ss. 113-122). Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Melçuk, İ. & Jolkovski, A. (1984). *Explanatory Combinatorial Dictionary of Modern Russian. Semantico-Syntactic Studies of Russian Vocabulary*. Vienna
- Mustayoki, A. (2006). *Teoriya Funktsional'nogo Sintaksisa: Ot Semantiçeskih Struktur k Yazıkovim Sredstvam*. Moskova.
- Mutlu, G. & Kaşlıoğlu, Ö. (2016). Turkish EFL Teachers' and Learners' Perceptions of Collocations. *Sakarya University Journal of Education*, 6 (3), 81-99.
- Onal, O. İ. (2018). Kollokatsiya kak Obyekt İzüçeniya v Oteçestvennoy i Zarubejnoj Nauke: Diahroniçeskiy Aspekt. İçinde, *Voprosı Yazıkoznaniya v Multikulturnom Prostranstve* (ss.169-191). Novosibirsk: TRNS
- Öksüz, G. (2014). Rus Dili Öğretiminde Karşılaşılan Ana Dil Kaynaklı Girişim Hataları. *Turkish Studies*, 9 (6), 843-857.
- Özkan, B. (2012). Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü. M. N. Önal (Ed.) içinde, *Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Aralık 2011, II Cilt.* (ss. 93-102). Ankara.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Vasmer, M. (1986). *Etimologiçeskiy Slovar Russkogo Yazıka*. Moskova: Progress.
- Zalevskaya, A. (2011). Nekotoriye Sporniye Voprosı Teorii Dvuyaziçiya. S. Tseytlin, M. Yeliseyva (Ed.) içinde, *Put v Yazık. Odnoyaziçiyeye i Dvuyaziçiyeye* (ss. 33-48). Moskova: Yazıki Slavyanskoy Kulturu.